

öğüt ve uyarı vesilesi teşkil ettiği vurgulanır. Allah'a, resulüne ve müminlere karşı saygılı olan kimselerin (krş. en-Nisâ 4/115) varacakları cennetin tasviri yapılır; ardından sınırı aşanların cehennemdeki durumuna ve dünyada azdıranlarla azanların cehennemdeki karşılıklı suçlamalarına temas edilir. Resûl-i Ekrem'e kendisinin uyarı ile görevli Allah elçisi olduğunu, karşı konulamaz güç sahibi ve evrendeki her şeyin rabbi tek Allah'tan başka tanrı bulunmadığını söylemesi ve bunun (vahiyle bildirilenlerin) çok önemli bilgiler olduğunu haber vermesi emredilir (âyet 49-70). Üçüncü bölümde beşer türünün atası Hz. Âdem'in yaratılışı ve İblîs'in bu türe karşı olan tavrı ayrıntılı biçimde konu edinilmiştir. Bölüm, Hz. Peygamber'in nübüvvet görevine karşılık herhangi bir ücret istemediğini ve kendiliğinden bir şey önermediğini bildirmesi istenerek ve Kur'an'ın bütün insanlığa yönelik ilâhî bir mesaj olup verdiği bilgilerin gerçekliğinin bir süre sonra anlaşılacağı vurgulanarak sona erer (âyet 71-88). Hz. Muhammed'in nübüvvetine Mekke ileri gelenlerinin karşı çıktığı ve müslümanlara yaptıkları eziyeti arttırmaya başladıkları dönemde nâzil olan Sâd sûresinde yumuşak bir üslûpla uyarılara devam edilmiş, geçmişten örnekler verilmiş, ilâhî dinin hak olduğunun yakın bir gelecekte bilineceğine dikkat çekilmiştir.

Hz. Peygamber kendisine daha önceki üç ilâhî kitaptan da fazlasının verildiğini açıklarken, Sâd sûresinin İncil'e karşılık verilen sûrelerden (mesânî) olduğunu belirttiği rivayet edilir (*Müsned*, IV, 107; İbrâhîm Ali, s. 224-225). Bazı tefsir kitaplarında hadis olarak zikredilen, "Sâd sûresini okuyan kimseye Cenâb-ı Hak'ın Hz. Dâvûd'un emrine verdiği her bir dağın ağırlığının on katı sevap verilir ve Allah tarafından küçük veya büyük günah üzerine ısrar etmekten korunur" anlamındaki sözün (Zemahşerî, V, 285; Beyzâvî, IV, 25) asılsız olduğu kaydedilmiştir (Zemahşerî, I, 684-685; Muhammed et-Trablusî, II, 720). Muhammed Abdülhâfız İbrâhîm *Buğyetü'l-fu'âd fî tefsîri sûreti Şâd* (Kahire 1411/1990) ve Ahmed Hüseyin Ali Ma'tûk *Sebilü'r-reşâd fî tefsîri sûreti Şâd* (Kahire 1411/1991) adlı eserlerinde sûrenin müstakil tefsirini yapmışlardır. Anthony H. Johns, bu sûrenin Hz. Süleyman'a verilen atlardan bahseden âyetleri (30-33) hakkında kaleme aldığı makalesinde Kur'an kıssalarının müslümanların dinî tasavvurunda önemli bir yere sahip bulunduğunu, ancak müfessirlerin bu kıssaların ayrıntılarını yahudi geleneğin-

den aldıkları rivayetlerle tamamladıklarını iddia etmiştir ("Solomon and the Horses: The Theology and Exegesis of a Koranic Story, Sura 38 [Sad]: 30-33", *MIDEO*, XXIII [1997], s. 259-282).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 227-228; IV, 107; a.e. (Arnaûd), III, 458-459; Tirmizî, "Tefsîr", 38/1; İbn Hişâm, *es-Sîre*², I, 266; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Sidkî Cemîl el-Attâr), Beyrut 1415/1995, XXIII, 149-150; Vâhidî, *Esbâbü'n-nuzûl* (nşr. Eymen Sâlih Şa'bân), Kahire 1424/2003, s. 284-285; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecvûd v.dğr.), Riyad 1418/1998, I, 684-685; V, 285; Kurtubî, *el-Câmi'*, Beyrut 1408/1988, XV, 99; Beyzâvî, *Envârü't-tenzil*, Beyrut 1410/1990, IV, 25; İbn Kesir, *es-Sîre*, I, 463-464; Muhammed et-Trablusî, *el-Keşfü'l-ilâhî* (nşr. M. Mahmûd Ahmed Bekâr), Mekke 1408/1987, II, 720; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, Beyrut 1421/2000, XXIII, 214; Elmalılı, *Hak Dini*, V, 4081; İbrâhîm Ali es-Seyyid Ali İsâ, *Fezâ'ilü süvei'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire 1421/2001, s. 224-225; Seyyid M. Hüseyinî – Mahbûbe Müezzîn, "Sûre-i Şâd", *DMT*, IX, 371-372.

BEKİR TOPALOĞLU

SA'D b. UBÂDE

(سعد بن عبادة)

Ebû Sâbit (Ebû Kays) Sa'd b. Ubâde
b. Düleym b. Hârise el-Ensârî
(ö. 14/635 [?])

Ensarin önde gelenlerinden, sahâbî.

Hazrec kabilesinin kollarından Sâideoğulları'nın reisi olup yüzme ve iyi ok atma becerilerinin yanında okuma yazma bildiği için "kâmil" denilen kişilerdendi. İslâmiyet'i kabul eden ilk Medineliler'den biridir. İkinci Akabe Biatı'na katıldı ve Resûl-i Ekrem'in seçtiği on iki nakîb arasında yer aldı. Biatı iştirak edenler gizlice Medine'ye dönerken kendilerini takip eden Kureyşliler onu yakalayarak Mekke'ye götürdüler. Sa'd, ancak Mut'im b. Adî (veya Cübeyr b. Mut'im) ve Hâris b. Ümeyye gibi önde gelen Mekke dostlarının araya girmesiyle ellerinden kurtulup Medine'ye dönebildi (İbn Sa'd, I, 223; Taberî, II, 367). Hazrec'in de ileri gelenlerinden olan ve kabile içerisinde İslâmiyet'in yayılmasında önemli rol oynayan Sa'd hicretten sonra Hz. Peygamber'in yakın çevresinde bulundu ve önemli görevler üstlendi. Resûl-i Ekrem'in vekili sıfatıyla Medine'de kaldığı Ebvâ, 300 kişilik askerî birlikle Medine'yi korumakla görevlendirildiği Gâbe ve rahatsızlığı sebebiyle katılmadığı Bedir hariç bütün gazvelere iştirak etti. Bu arada ensarin sancaktarlığını, Evs ve Hazrec'e ayrı sancak verildiği zaman ise Hazrec'in sancaktarlığını yaptı. Hazrec'i Bedir Gazvesi'ne hazırladığı ve

yirmi deveyle destekte bulunduğu, bunu dikkate alan Hz. Peygamber'in kendisine ganimetten pay verdiği rivayet edilmektedir.

İslâm'dan önce Menât'a kurban edilmek üzere her yıl on deve gönderen Sa'd, müslüman olduktan sonra hemen her savaşta ordu için deve ve malzeme tedarik etti, muhacirleri devamlı gözeterek onlara evini açtı ve Suffe ehlini doyuranlar arasında yer aldı. Sa'd'ın Benî Kurayza Gazvesi'nde ordunun yiyecek ihtiyacını karşıladığı ve Benî Nadîr'in Medine'den sürülmesinin ardından ele geçirilen ganimetin tamamının ihtiyaç sahibi muhacirlere verilmesinde önemli rol oynadığı bilinmektedir. Sa'd, Resûl-i Ekrem'in istişarede bulunduğu ve görüşlerine değer verdiği birkaç sahâbîden biridir. Hz. Peygamber, Uhud Gazvesi'nde yaralandığında muhafızlarından olan Sa'd'ın yardımıyla Medine'ye dönmüştür. Resûlullah çeşitli vesilelerle onun evine gider ve ailesine dua ederdi. Annesi Amre bint Mes'ûd'un vefatında da evine gitmiş ve Sa'd kendisine annesi için ne yapması gerektiğini sorunca yapacağı en hayırlı işin insanlara su temin etmek olduğunu söylemişti; Sa'd da annesinin adına bir kuyu kazdırmıştı (Ebû Dâvûd, "Zekât", 41).

Münafıkların lideri Abdullah b. Übey b. Selûl'den sonra Hazrec'in en yetkili adamı olan Sa'd zaman zaman Evs'in reisi Sa'd b. Muâz ile ihtilâfa düşer ve onunla tartışır. Hz. Peygamber'in İfk Hadisesi'nden sonra Mescid-i Nebevî'de konuyu halka açarak dedikodulardan kurtarılmasını istediği sırada aralarında başlayan tartışma her iki kabileye de yayıldı ve Sa'd'ın Abdullah b. Übey'i savunması hoş karşılanmadı. Sa'd b. Ubâde, Sa'd b. Muâz'ın vefatı (5/627) ve İbn Übeyy'in İfk Hadisesi sebebiyle kabilesi tarafından dışlanması neticesinde ensar arasında ön plana çıktı ve toplantılarda onları temsil etti. Resûl-i Ekrem'in vefat ettiği gün Evs ve Hazrec ileri gelenleri Sakîfetü Benî Sâide'de toplanarak Sa'd b. Ubâde'ye biat etmeye karar vermişlerdi. Fakat bu gelişmeden haberdar olan Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Ebû Ubeyde b. Cerâh'ın toplantıya katılmasıyla durum değişti ve Hz. Ebû Bekir'e biat edildi. Sa'd b. Ubâde, Hz. Ebû Bekir'e ve Sakîfetü Benî Sâide'de kendisi hakkında ağır sözler söyleyen Hz. Ömer'e biat etmedi, ancak aleyhlerinde herhangi bir faaliyette bulunmadı. Hz. Ömer'in hilâfetinin başlarında onunla yaptığı bir tartışmadan sonra da Medine'den ayrılıp Dimaşk civarındaki Havran'a yerleşti; 14 (635) veya 15 (636) yılında orada vefat etti; kabri Dimaşk Gotası'ndaki

Meniha'dadır (Yâkût, V, 217). Hz. Ebû Bekir ve Ömer'e biat etmediği için Kureyşliler tarafından öldürüldüğü rivayeti (Muhammed Hıdır Hüseyin, s. 156-157) doğru değildir. Ensardan erken dönemde Kur'an-ı Kerim'i ezberleyen altı kişiden biri olan Sa'd b. Ubâde (Abdülhay el-Kettânî, I, 186) on kadar hadis rivayet etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkdi, *el-Megâzi*, tür.yer.; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 223; III, 613-617; VII, 389-391; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 110, 259; Belâzürî, *Fütüh* (Rıdvân), s. 459; a.mlf., *Ensâbü'l-esrâf* (nşr. Mahmûd Firdevs el-Azm), Dimaşk 1996-2004, I-XXV, tür.yer.; Taberî, *Tarih* (Ebû'l-Fazl), II, 367; III, 206; ayrıca bk. İndeks; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, V, 217; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, bk. İndeks; a.mlf., *Üsdü'l-gâbe* (Bennâ), II, 356; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), III, 65-67; L. Caetani, *İslâm Tarihi* (trc. Hüseyin Cahid), İstanbul 1924-27, II, 361; IV, 160, 209, 219, 222; VIII, 61, 63; Muhammed Hıdır Hüseyin, *Nakdû kitâbin fi's-ri'l-Câhili* (nşr. Ali Rizâ et-Tûnisî), [baskı yeri yok] 1977 (el-Matbaatü't-Tûnisyye), s. 156-158; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye* (Özel), I, 186, 486, 534, 561; Seyyid Hasan Kurûn, "Za'îmü'l-enşâr beyne'l-ih-tiyâr ve'l-ih-tibâr", *ME*, L/6 (1978), s. 1299-1309; Muhammed Muhammed Zeytûn, "Sa'd b. Ubâde beyne'l-hakîka ve'l-üstûra", a.e., XXXVIII/6 (1967), s. 590-596; K. V. Zettersteen, "Sa'd", *IA*, X, 21-22; W. Montgomery Watt, "Sa'd b. Ubâda", *EI*² (İng.), VIII, 698.

MEHMET AZIMLI

SA'D ZAĞLÛL (سعد زغلول)

Sa'd (Sa'dullah) Başa b. İbrâhîm Zağlûl
(1857-1927)

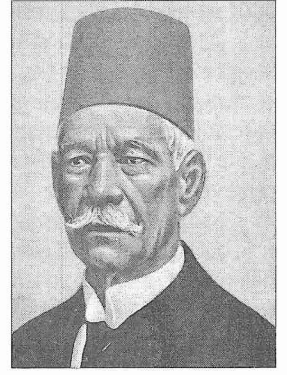
Mısırlı devlet adamı.

Garbiye vilâyetinin Fûh (Fuvve) kasabasına bağlı İbyâne köyünde doğdu. Zegâli ile sülâlesine mensup olan babası köyün reisiydi. Altı yaşındayken babasını kaybeden Sa'd'ın eğitimiyle başlangıçta ağabeyi Şinnâvî ilgilendi. Öğrenimine daha sonra Desûk'ta devam etti. 1871 veya 1873'te Kahire'ye giderek Ezher'e kaydoldu. Burada okuduğu yıllarda Cemâleddin-i Efgânî'nin özel derslerine katıldı. Mısır'ın resmî gazetesi *el-Vekâ'iu'l-Mısıriyye*'nin editörlüğünü yapan Muhammed Abduh'la bu dönemde tanıştı. Gazetede çalışmaya başlayınca Ezher'deki eğitimini bıraktı (1880). 1882'de Cize Mahkemesi'ne memur olarak tayin edildi. Ardından İngilizler'in Mısır'ı işgal etmesine karşı çıkan Urâbî Paşa hareketine katılmak üzere görevinden ayrıldı. Haziran 1883'te İngilizler tarafından örgüt üyesi olduğu suçlamasıyla tutuklandı. Dört ay sonra serbest bırakılınca Abduh'un tavsiyesiyle Cize mahkemesindeki görevine döndü. Abduh sayesinde

Kahire'nin kültür ortamında çok sayıda gazeteci, yazar ve siyasetçiyle tanışma imkânı buldu. 1892'de İstînaf Mahkemesi'ne kadı, ardından müsteşar olarak tayin edildi. 1892-1897 yılları arasında dil ve hukuk eğitimi amacıyla defalarca Avrupa'ya gidip geldi ve Paris Üniversitesi'nden hukuk diploması aldı. 1896'da Başbakan Mustafa Fehmî'nin kızı Safiye ile evlendi. Başbakanın XIX. yüzyılın başlarında Ceza-yir'den Mısır'a göç eden Türk ailelerinden birine mensup olması, Sa'd Zağlûl'un Mısır'ın seçkin tabakasını teşkil eden bu çevrelerde de kabul görmesini sağladı.

İngiliz işgali altındaki Mısır'ın siyasî hayatında hareketli yılların yaşandığı 1905-1906 yıllarında Mustafa Kâmil Paşa'nın liderliğindeki el-Hareketü'l-vataniyye'nin düzenlediği protesto mitingleri bütün ülkeye yayıldı. 12 Ekim 1906'da hareketin üyeleri Sa'd Zağlûl'un evinde toplandılar. Bu toplantıda işgalci güçlerle iş birliği yapılabileceğini savunan Sa'd Zağlûl hareketten ayrıldı ve kısa bir süre sonra olayları yatıştırmak amacıyla hükümeti Mısırlılar'dan oluşturma kararı alan Lord Cromer tarafından Eğitim bakanlığına tayin edildi. Sa'd, 1907'de kurulan ve büyük toprak sahipleri tarafından desteklenen Hizbül-ümme adlı siyasî partinin kurucuları arasında yer aldı. 1908'de Butrus Gâlî'nin başkanlığında oluşturulan hükümette Eğitim bakanı olarak görevinde kaldı. Bakanlığı sırasında okullarda Arapça'nın tekrar öğrenim dili haline getirilmesi, okul müfettişi olarak Mısırlılar'ın görevlendirilmesi, bakanlığa bağlı Medresetü'l-kazâi's-şer'î, Mısır (Kahire) Üniversitesi, sanat ve ziraat okulları ile orta ve yüksek dereceli eğitim kurumlarının açılması gibi hizmetleri gerçekleştirdi. 1910'da Muhammed Said Paşa tarafından kurulan hükümette Adalet bakanı oldu. Bu dönemde yabancıların Süveyş Kanalı imtiyazlarının uzatılması, basın hürriyetinin kısıtlanması ve çok sayıda gazetecinin özel mahkemelerde yargılanmasının onaylanması gibi Mısırlılar'ın tepkisini çeken kararlara imza attı. Ayrıca el-Hizbül-vatanî lideri Muhammed Ferîd'in hapse atılmasını ve sürgüne yollanmasını onayladı. Hidiv II. Abbas Hilmi ile anlaşmazlığa düşerek Mart 1912'de Adalet bakanlığından istifa etti. Bu olayın ardından İngiliz yönetiminden uzaklaştı. İngiltere'nin Temmuz 1913'te Mısır'da iki meclisli sistemi ilga ederek yerine sadece yasama işlerini yerine getirecek bir meclisin oluşturulmasını kararlaştırmasından sonra bu meclisin sözcüsü oldu.

I. Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından İngiltere'nin Mısır'da işgal şartlarını

Sa'd Zağlûl

ağırlaştırması ve Osmanlı Devleti'nin Mısır'daki bütün hükümler haklarını kaldırdığını ilân etmesi üzerine diğer pek çok siyasetçi gibi İngiliz işgaline karşı açıkça tavır alan Sa'd Zağlûl bu dönemde işgal karşıtlarının gayri resmî sözcüsü durumuna geldi. Osmanlı Devleti'nin mağlûp devletler safında katılacağı Paris Barış Konferansı'nda Mısır halkının da bir heyetle temsil edilmesi gerektiğini savunarak arkadaşları Ali Şa'râvî ve Abdülazîz Fehmî ile birlikte Mısır yüksek komiseri Sir Reginald Wingate nezdinde girişimlerde bulundu. Zağlûl başkanlığında çoğu eski Cem'iyyetü't-teşriyye üyesi yaklaşık on beş kişilik bir heyet oluşturuldu. Ancak İngiltere bunu kabul etmeyeceğini bildirdi. Bunun üzerine Zağlûl ve arkadaşları Mısır'ın tam bağımsızlığını kazanması için bir hareket başlattılar. İngiltere, Mısır delegasyonunun Paris'e gitmesine izin vermemekte ısrar edince Başbakan Hüseyin Rüşdî ve kabine üyesi Adlî Yeken (Yeğen) istifa etti. Ardından Zağlûl ve dört arkadaşı tutuklanarak Malta'ya sürgüne gönderildi (8 Mart 1919). Bu olay bütün Mısır'da tepkiyle karşılandı. Kahire başta olmak üzere Mansûre, Feyyûm, İskenderiye, Tanta ve Demenhûr gibi şehirlerde gösteriler düzenlendi. Mısır tarihine 1919 Devrimi olarak geçen bu ayaklanmalarda büyük çapta maddî hasar meydana geldi, çok sayıda kişi hayatını kaybetti. Zağlûl'un eşi de bu gösterilerde etkin rol oynadı, daha sonra bu faaliyetlerinden dolayı kendisine "ümmü'l-Mısıriyyîn" lakabı verildi. Olayların giderek tırmanması üzerine İngiliz hükümeti Lord Allenby'yi özel yüksek komiser olarak Mısır'a gönderdi. 7 Nisan 1919'da serbest bırakılıp Paris'e gitmelerine izin verilen Zağlûl ve arkadaşları Mısır'dan gelen diğer arkadaşlarıyla birlikte Versailles Sarayı'nda başlayan barış konferansına katılmak istedilerse de bu talepleri yine kabul edilmedi. Zağlûl burada çok sayıda Avrupalı siyasetçiyle temaslarda bulduktan sonra İngiliz yet-